

RECENZJE

Albert Pilát: *Jehličnaté stromy a keře našich zahrad a parků*. Nakladatelství Československé akademie věd. Praha 1964. Stron 507.

Autor obszernej pracy «Listnaté stromy a keře našich zahrad a parků» — wydanej w 1953 r. — swą obecną publikacją kontynuuje i uzupełnia swą poprzednią pracę wiadomościami o ulubionych i pięknych, z wyjątkami zielonych przez całą zimę, drzewach i krzewach iglastych w parkach i ogrodach naszych południowych sąsiadów.

Książka ta jest wynikiem 30-letnich badań autora w całej Europie oraz na niektórych obszarach Afryki i Azji. Przeznaczona jest dla botaników, ogrodników, architektów ogrodów i parków, sadowników i wszystkich miłośników drzew. Autor zajmuje się wszystkimi iglastymi, które można uprawiać w tym kraju pod gołym niebem. Poświęca również sporo uwagi gatunkom bardzo rzadkim.

Książka podzielona jest na dwie części. W pierwszej — ogólnej — autor omawia uprawę i rozmnażanie iglastych w kulturze. W części specjalnej podane są dokładne opisy poszczególnych systematycznych grup — rodzin, rodzajów, gatunków, jak i odmian. Do nich dołączone są klucze, według których można oznaczyć wszystkie uprawiane na terenie ČSSR gatunki iglastych. Tekstową część uzupełniają 350 efektywnych i dobrze wykonanych przez samego autora zdjęć całych drzew, fragmentów parku, czy ogrodu oraz gałązek i szyszek (cechy charakterystyczne). Efekt graficzny książki uzupełniają 17 ładnych fotografii barwnych przedstawiających fragmenty parków i ogrodów. Przy każdym gatunku autor oprócz nazwy naukowej podaje nazwy: czeską, rosyjską, angielską, francuską i niemiecką oraz synonimy. Powyższe walory książki zasługują na zapoznanie z nią szerszej grupy specjalistów, oraz miłośników drzew iglastych.

Paweł Szotkowski

E. Nyholm: *Illustrated Moss Flora of Fennoscandia*, II. Musci, Fasc. 1—5, CWK Gleerup, Lund 1954—65, s. 1—647.

Ilustrowana flora mchów (*Musci*) Skandynawii Elsy Nyholm podobnie jak i flora wątrobowców (*Hepaticae*) Sigfrida Arnella jest ważnym

osiągnięciem systematyki w dziedzinie briologii ostatnich dwudziestu lat. Dzieło to jest całkowicie nowym i krytycznym opracowaniem brioflory Półwyspu Skandynawskiego. Chociaż badania florystyczne na tym rozległym obszarze były już dawno przeprowadzone, to jednak przed opracowaniem tego dzieła zostały one uzupełnione. Wydanie flory mchów poprzedziły wnikliwe badania taksonomiczne i fitogeograficzne nad wieloma gatunkami spornymi lub dotychczas mało zbadanymi. Przeprowadzenie tego rodzaju badań okazało się konieczne, bowiem do niedawna aktualne jeszcze opracowania flory mchów V. F. Brotherusa i C. Jensena stały się już obecnie mało kompletne i niedokładne szczególnie w kwestii ujmowania zakresu niektórych gatunków, ich zmienności i rozmieszczenia. W nowym opracowaniu flory mchów krytyczne taksony w randze gatunków zostały na nowo opracowane pod względem taksonomicznym w oparciu o powszechnie obowiązującą, we współczesnej taksonomii roślin, zasadę typyfikacji. We florze uwzględnione zostały również ostatnio opisanie nowe gatunki mchów.

Flora mchów, opracowana przez wybitnego briologa szwedzkiego prof. E. Nyholm, jest w pełni krytyczną i syntetyczną florą, opracowaną na zasadach współczesnej taksonomii. Autorka przedstawia bardzo wyczerpująco na poziomie współczesnej wiedzy o mchach Skandynawii zakres taksonomicznego ujmowania gatunków, ich zmienność i rozmieszczenie geograficzne.

W trakcie opracowania flory mchów okazało się, że w obrębie dotychczas szeroko ujmowanych gatunków istnieje konieczność wyróżnienia nowych gatunków bardzo wyraźnych na obszarze Skandynawii. Nyholm opisała wspólnie z A. C. Crundwell 2 nowe gatunki z rodzaju *Bryum*, 1 *Tortella* i 1 *Campylium*. Równocześnie także zostało wyjaśnione stanowisko *Calliergon solitarium* (Hag.) Broth., opisanego jeszcze przez Hagena z północnej Norwegii na podstawie zmienionego i szczątkowego okazu *Climacium dendroides*. Bardzo zmienne i polimorficzne gatunki rodzaju *Drepanocladus* zostały potraktowane w bardzo szerokim zakresie. Niektóre z nich, przedstawione we florze w randze gatunków, są traktowane przez większość briologów amerykań-

kańskich i radzieckich jako odmiany lub nawet formy. Stanowisko autorki w tej kwestii można uważać za słuszne, gdyż taksony te posiadają wyraźne różnice anatomiczno-morfologiczne i odrębne zasięgi. W takiej interpretacji taksony te można uważać za niedawno powstałe gatunki.

W całości flora mchów Skandynawii posiada ogromne znaczenie dla poznania dokładnego rozmieszczenia gatunków mchów północnych a rosnących w środkowej Europie i w Polsce. Flora mchów posiada dobrze wykonane ilustracje, uwzględniające anatomiczne cechy budowy niemal wszystkich opisanych w niej gatunków. We florze uwzględniono gatunki i niektóre odmiany mchów z grupy *Bryales* pomijając rodzaj *Sphagnum*.

K. Karczmaz

Das Kakteenlexikon, Enumeratio diagnostica Cactacearum von Curt Backeberg — Hamburg — Wolksdorf. Ehem. Konservator des Jardin Botanique «Les Cédres» St. Jean. Cap-Ferrat. Mit 468 zum Teil farbigen Abbildungen und 18 Verbreitungskarten als Anhang. Veb Gustav Fischer Verlag Jena 1966. Oprawa płóc. Cena 48.— DM.

Zainteresowania roślinami «kolczastymi» datują się mniej więcej od stu lat. Ale dopiero ostatnie lata przyniosły poważny postęp w poznaniu kaktusów. I tak — dwaj uczeni amerykańscy N. L. Britton i J. N. Rose (1912—1923) opracowali tę osobliwą grupę roślin pod względem morfologiczno-systematycznym; następnie A. Berger w roku 1926 (w pracy «Die Entwicklungslinien der Kakteen») przedstawił koncepcje linii rozwojowych poszczególnych rodzajów i gatunków. Stworzył on odrębny system w tej rodzinie. Klasyfikacja Bergera odbiega od klasycznego systemu Wetsteina, przez wprowadzenie nowych jednostek taxonomicznych. Obszerne opracowanie w sześciotomowym dziele «Cactaceae» w latach 1958—1962 wydał Curt Backeberg, największy znawca, tych roślin.

Ostatnia książka C. Backeberga «Kakteenlexikon» wydana w 1966 roku ma charakter encyklopedii — słownika, jest pracą syntetyczną poprzedniego dzieła autora, z uzupełnieniem najnowszych odkryć.

Książka opatrzona jest słowem wstępnym autora, po czym następuje pięć rozdziałów dotyczących: podziału systematycznego i nazwiennictwa, nowoczesnych metod uprawy kaktusów, przeglądu systematycznego rodzaju i gatunków z kluczami do ich oznaczania, oraz 18 mapami rozmieszczenia geograficznego wyższych jednostek taxonomicznych.

Zadaniem książki jest danie odpowiedzi na następujące pytania: do jakich jednostek systematycznych należą gatunki, skąd pochodzą, jakie mają rozmieszczenie geograficzne, kiedy i przez kogo zostały opisane, jakimi cechami się różnią, zwłaszcza gatunki bardziej spokrew-

nione oraz jakiego nazwiennictwa należy się trzymać.

Jednolite ujęcie i opisywanie przedstawicieli tej olbrzymiej rodziny, według autora jest niemożliwe, bez uprzedniego rozstrzygnięcia — jaką jednostkę należy przyjąć za gatunek. Backeberg ujmuje gatunek w dość wąskich ramach cech, naśladując w tym wielu autorów flor. W poglądach tych miał wielu przeciwników. Ujęcie gatunku w odpowiedniej skali jest dotychczas przedmiotem dyskusji wielu uczonych, albowiem nie ma dotychczas żadnych kryteriów ani żadnego schematu odnośnie tego zagadnienia.

Jeśli chodzi o bardzo bogatą w gatunki rodzinę Cactaceae to liczni uczeni przeprowadzali i dawali coraz to nowe definicje odnośnie rodzajów czy gatunków, co prowadziło do zamieszania w nazewnictwie i z kolei nie dawało uporządkowania i postępu w tej grupie roślin. Dotychczasowi badacze, autorzy częściowych opracowań rodzajów czy gatunków nie potrafili dać zbiorczego systematycznego ujęcia tej rodziny. Dlatego, według autora, przy uporządkowaniu tej rodziny należy się trzymać metod filogenetycznych. Tylko jednolite ujęcie jednostek systematycznych jest celowe i praktycznie uzasadnione. Szczegółowe przebadanie cech jednostek systematycznych (rodzajów, gatunków), które może się odbywać w tej grupie roślin na materiale żywym, może dać podstawę w ustaleniu pojęć systematycznych. Takie badania autor książki *Kakteenlexikon* — na materiale żywym przeprowadził.

Backeberg wprowadził za Bergerem w obrębie rodziny Cactaceae następujące jednostki systematyczne: Unterfamilia (podrodzina), Tribus (plemie), Sutribus (podplemie), Sippe (odpow. taxon), Untersippe, Gattung (rodzaj), Arten (gatunek), Varietaten (odmiana). W przyjęciu tych jednostek przez Backeberga zastrzeżenia budzą jednostki systematyczne Sippe i Untersippe, chociaż autor stara się udokumentować potrzebę ich utworzenia. Przy tworzeniu odmian autor zachował wielką ostrożność, utworzył je tam gdzie zaszła tego konieczność np. *Notocactus scopa* Berg. ma dwie odmiany, które nie są odmianami w hodowli ale powstały w naturze — loco naturae, dlatego autor je uwzględnił (str. 306).

Przy klasyfikacji i opisywaniu jednostek systematycznych autor uwzględnił najnowszą literaturę innych uczonych, chociaż odmiennie traktują niektóre zagadnienia przynależności systematycznej. Rodzaj *Ariocarpus Scheidw.*, do którego Anderson zaliczył także rodzaj *Neogamesia Castañ.* i *Roseocactus* Berg. Backeberg nie wyraża zgody na łączenie tych rodzajów w jeden, ponieważ mają one inne cechy morfologiczne i cytologiczne. Podobnie jest z rodzajem *Borzicactus* Ricc. (str. 63 i 74). Takie łączenie rodzajów wprowadza wielkie zamieszanie przy ich uporządkowaniu.

Autor wskazuje także, że rozmieszczenie geograficzne może dać pewną podstawę do sprecyzowania jednostek systematycznych. Jest to pogląd nowy, nadający się do dyskusji. Pewne rodzaje

i gatunki rodziny Cactaceae zgrupowane są na północy i na południu zwrotników, w dwu odległych od siebie centrach, przedzielone są pasem lasów tropikalnych. Jako przykład mogą posłużyć wysoko uorganizowane gatunki z podrodziny Cereoideae, o formach kulistych występujące zarówno na północy jak i na południu, różniące się jednak od siebie drobnymi cechami, dlatego nie mogą być uważane za identyczne. (str. 476). Również odrębna biologia zapylania kwiatów (przez kolibry, nietoperze, owady) mogłaby też rzucić światło na przynależność systematyczną.

Krótki rozdział w książce dotyczy uprawy kaktusów. Autor podaje wskazówki odnośnie pielęgnacji tych roślin. Jako doskonały znawca, i największy autorytet oraz hodowca zwraca uwagę na odpowiednią glebę, podlewanie, okres spoczynku, stosowanie środków chemicznych przeciwgrzybowych, zakładanie kultur wodnych z doбором odpowiednich pożywek, stosowanie wazonów plastikowych itp. Wymienia rodzaje i gatunki, które do szczyptienia najbardziej się nadają. Przy opisach poszczególnych gatunków podaje wskazówki, czy dany gatunek może być wystawiony w lecie na wolne powietrze i jakiej potrzebuje wystawy (słonecznej, cienistej).

Osobny rozdział zajmują kategorie kluczy do oznaczania jednostek systematycznych. Klucze wydają się być jasne i przejrzyste. Przy oznaczaniu kaktusów, podobnie jak innych roślin wyższych, potrzebne są kwiaty, owoce i nasiona, dlatego w uprawie natrafiamy na trudności, bowiem rośliny te rzadko kwitną.

Znaczną część tomu zajmuje alfabetyczny spis rodzaju i gatunków co daje możliwość szybkiego posługiwania się książką. Przy opisach autor posługuje się systemem skrótów, przy opisie rodzajów podana jest ilość gatunków i rozmieszczenie geograficzne. Książka zawiera opisy 2895 gatunków roślin. Opracowanie gatunków jest bardzo szczegółowe, co świadczy o doskonałej znajomości tych roślin przez autora. Także książka wnosi swój wkład do koniecznego ujednoczenia

nazwiennictwa. Wielką zaletą autora jest uwzględnienie synonimiki i używanie nomenklatury łacińskiej.

Ostatni rozdział poświęca autor mapom dającym przegląd geograficznego rozmieszczenia jednostek systematycznych. Zasięgi tych jednostek wykreślono liniami. Pierwsza mapa przedstawia rozmieszczenie w obrębie trzech podrodziny. Zasięg geograficzny podrodziny *Opuntioideae* i *Cereoideae* jest bardzo rozległy bidentryczny, podczas gdy podrodziny *Peireskioideae* ogranicza się do strefy tropikalnej. Do przedstawienia zasięgów użyto 3 kategorie podkładów kartograficznych, przez co niektóre z nich są porównywalne. Mapy przedstawiają wielką wartość, jako mapy pierwsze tego rodzaju, obejmujące bardzo rozległe tereny.

Piękno tej interesującej książki podnoszą ciemne i barwne fotografie. Na zdjęciach kolorowych są przedstawione kaktusy niedawno odkryte. Dla praktycznego użytku może posłużyć rycina przedstawiająca klucz do oznaczenia rodzaju *Echinofossulocactus* wg Oechme, na podstawie kolców (str. 538). Interesująca również jest tablica przedstawiająca polimorfizm nasion rodzaju *Frailea* wg rys. Kiliana (str. 556—557).

Opracowanie olbrzymiego materiału rodziny kaktusowatych w sposób jednolity i konsekwentny jest dużą zasługą autora, który większość swego życia poświęcił na poznanie tych roślin. Dzięki licznym podróżom do Ameryki północnej i południowej oraz współpracy licznych znawców kaktusów oraz i temu że był przez długie lata konserwatorem słynnego ogrodu «Les Cèdres» w Monte Carlo mógł sprostać temu zadaniu. Curt Backeberg zmarł w styczniu 1966 r. Ostatnia jego książka *Kakteenlexikon* jest niewątpliwie bardzo cenną pozycją w literaturze i będzie służyć praktycznie nie tylko botanikom ale bardzo licznym miłośnikom i amatorom tych roślin.

Wanda Stermińska